

VIRKELIGHED OG VIRKSOMHED

Anmeldelse af Karpatschof, B. (2000):

*Human Activity. Contributions to the Anthropological Sciences
from a Perspective of Activity Theory.*

Dansk psykologisk Forlag, 513 sider, 350 kr.

Doktorafhandling, forsvaret 1.12.2000. Københavns Universitet

Erik Schultz

Jeg har haft æren, fornøjelsen og møjen som officiel opponent ved forsvaret af Karpatschofs afhandling, og vil nu også anmelde den til *Psyke & Logos'* læsere.

Benny Karpatschofs afhandling på cirka 500 sider kan på to måder betragtes som et livsværk. Dels giver det en samlet oversigt over en række grundvidenskabelige temaer, som forfatteren gennem mange år har arbejdet med og omtalt i mindre publikationer, og dels bærer det præg af at være skrevet gennem et livsforløb, der har gennemlevet forskellige årtiers omskiftelige paradigmetridigheder indenfor den marxistiske videnskabs- og psykologiforståelse, som forfatteren altid har virket i.

Man må beundre, at en dansk forfatter samler et så omfattende materiale i en engelsksproget version. Den internationale verden kan gennem Karpatschofs værk få indblik i diskussioner, som har præget dansk samfundsvidenskab og ikke mindst dansk psykologi gennem nogle årtier. Måske er det i den sammenhæng til gengæld lidt ærgerligt, at bogen både direkte erklæret og i sin substans fremstår, som om forfatteren har været en ensom rytter i det marxistiske paradigme blandt danske psykologer. Man kan godt savne en mere markeret placering af forfatterens standpunkter i forhold til andre danske psykologer, der som han har kæmpet for at opbygge en marxistisk funderet videnskabsopfattelse på den videnskabelige ørken i det vilde vesten.

I virkeligheden er Karpatschofs budskab nok ret enestående i ordets både positive og negative betydning. Positivt fordi det opbygger et ganske kontroversielt forslag til psykologiens omfang og placering i videnskaberens systematik. Negativt fordi forslagets slægtskab i filosofi- og psykologihistorien kan være lidt svært at placere.

Karpatschofs ærinde er ikke psykologisk, og allerede derved adskiller han sig markant fra afhandlingens teoretiske hovedfigur, Leontjev, der er

psykolog, og med virksomhedsteorien mener at have beskrevet psykologiens grundteori. Karpatschofs ærinde er at foreslå Leontjevs centrale begreb – virksomhed – transformeret i en retning, der fjerner det fra psykologiens domæne, og forfremmer det til et centralbegreb for en videnskab – kaldet antropologien – der som sine to undervidenskaber rummer sociologien og psykologien. Denne metamorfose af begrebet virksomhed udspringer sig gennem en interessant og stringent logisk begrebseksercits.

Efter et langt og indsigtfuldt kapitel om virksomhedsbegrebets historie og et spændende kapitel om eksistens og genese, består eksercitsens første øvelse i at skelne mellem kausalitet, information og betydning. Den ikke-levende del af verden fungerer i kraft af den kausalitet, som naturvidenskaberne med så stor succes har kunnet blottlægge. Den levende del af verden er basalt en del af denne kausalt fungerende verden men er i tilgift også informationstolkende, og ved information forstår Karpatschof, at en mindre energimængde i en stimulus udløser en i organismen indbygget større energimængde, der som drivkraft bevæger organismen i en retning, der evolutionslogisk passer til den modtagne stimulus. Den menneskelige del af den levende verden er en del af den kausalt fungerende verden, en del af den informationstolkende verden men har i tilgift evne til at kunne forstå betydninger. Ved betydningsforståelse mener Karpatschof, at omverdenens genstande opfattes som tegn på kontekstuelle sammenhænge, og denne opfattelsesevne er betingelsen for, at mennesker kan fungere i en kulturel orden og specielt selv skabe tegn. Denne for mennesker eksklusive funktionsmåde, som ingen nok så begavet abe har del i, kommer hos Karpatschof til at definere begrebet virksomhed.

Anden øvelse består i at justere traditionelle klassifikationer af videnskabernes verden. Den kausale verden kaldes kosmogen og videnskaben herom kosmologien. Den informationsudvekslende verden kaldes biogen og videnskaben herom biologien. Den betydningsforstående, virksomme verden kaldes antropogen og videnskaben herom antropologien.

Tredje øvelse går ud på at tage nogle konsekvenser af denne tredeling af verden. Den antropogene verden består som nævnt eksklusivt af mennesker. Derved er al virksomhed per definition menneskelig, så man kan ikke tale om biogen virksomhed. Herved adskiller Karpatschof sig fra Leontjev, der bruger virksomhedsbegrebet om størstedelen af den biogene verden.

På grundlag af disse øvelser drager Karpatschof en række interessante og ofte kontroversielle konklusioner.

I det meget omfattende kapitel fem indløses konsekvensen af, at virksomhed er aktivitet båret af betydningsforståelse. Det indebærer, at semiotikken bliver en vigtig del af virksomhedsteorien. Det over 100 sider lange kapitel giver derfor semiotiske problemstillinger en detaljeret særbehandling.

Semiotikken handler om tegnforståelse, og Karpatschof viser med veloplagt fortælleglæde, hvorledes traditionelle skolestridigheder i semiotik-

ken udspringer af den ligeså traditionelle manglende forståelse af sammenhængen mellem tegnforståelse og virksomhed. Med udgangspunkt i denne sammenhængsforståelse kan forfatteren i afsluttende kapitel seks redegøre for nogle interessante, traditionelle problemer med at forstå, hvilken realiteter formalvidenskaberne – især matematik og statistik – beskæftiger sig med, og det giver anledning til nogle modelbetragtninger over det samlede videnskabelige landkort – kosmologien, biologien, antropologien og formalvidenskaben – som giver mig som læser en del indsigtsoplevelser men også nogle vanskeligheder i forståelsen. Karpatschofs samlede korttegning over videnskaberne og den virkelige verden er af en så kompleks beskaffenhed, så det kan være svært at fastholde det hele.

Som nævnt er bogens ærinde ikke psykologisk, men videnskabsteoretisk. Der tegnes et landkort over videnskaberne, og på dette kort kan psykologerne blandt læserne finde deres videnskab, og man kan for mig at se tolke Karpatschofs placering af psykologien på en både negativ og positiv måde. Jeg vil starte med den negative og afslutte med den positive.

Det negative er, at jeg finder psykologien angrebet fra to fronter på en måde, der bringer minder om Comtes positivisme frem i mig. Som bekendt har psykologer i snart 200 år våndet sig i kølvandet af denne for psykologien negative positivisme, der slet ikke skabte rum for psykologien, idet den blev opløst i sociologi og biologi. Karpatschofs model tildele imidlertid psykologien en plads, men den kan synes ret så beskeden. Lad os se hvorledes bogen omgås dels forholdet mellem individets psyke og virksomheden, dels forholdet mellem individets psyke og det biogene.

Ifølge Karpatschof består antropologien med begrebet virksomhed som centralbegreb af to undervidenskaber, sociologien og psykologien. Sociologien studerer alt det, vi traditionelt kalder humaniora, det vil sige kulturelle tegn af enhver art. Psykologien studerer det enkelte individs tegnforståelse.

Sociologien omfatter dels studiet af kulturens overordnede institutioner såsom regeringen, dels kulturens underordnede institutioner såsom fagbevægelser og virksomhedskulturer, dels kulturens lokale fællesmenneskelige grupperinger såsom foreninger og endelig lokale gruppedannelser såsom familier. Psykologien omfatter studiet af det enkelte individ i sine tilhørsforhold til dette hierarki af overindividuelle institutioner.

Man kan forstå Karpatschofs antropologi således, at alt hvad et individ foretager sig er virksomhed, fordi individet per definition er indlejret i og aktiv medskaber og vedligeholder af overindividuelle institutioner. Følges denne tolkning bliver psykologiens område imidlertid trivielt, fordi individets tegnforståelse bliver identisk med de overindividuelle, institutionelle definitioner af tegnbetydninger. Psykologien trues derfor af at blive ædt fra sociologisk side.

Medmindre individet undertiden har noget for, som er privat, men kan det lade sig gøre ifølge Karpatschof? Hvis man følger bogens bestem-

melse af sammenhængen mellem virksomhed og tegnforståelse, kan det ikke lade sig gøre, fordi selvom det private individ lever som eremit uden sædvanlige tilknytningsforhold, så er begrebet eremit et (antropologisk) tegn, der får sin betydning fra kulturens sprog, og dette sprog og tegnfælleskab kan eremitens bevidsthed ikke isolere sig fra.

Undertiden tilbyder bogen imidlertid en anden forståelse af virksomhed, for eksempel side 458ff. Her bliver virksomhed anvendt som betegnelse for individuelle handlinger, der er overindividuel organiserede. Ifølge denne definition er privat adfærd (Ao side 461) ikke (antropologisk) virksomhed, men biogen adfærd. Det er i hvert fald den forståelse af menneskers private, socialt uorganiserede handlinger, man efterlades med som læser. Lad mig eksemplificere.

En chimpanse og jeg går en tur sammen, og vi får øje på en banan. Vi er begge sultne og styrter over mod bananen for at score den først. Chimpansens adfærd er ifølge Karpatschofs logik dømt til at være biogen under alle omstændigheder. Min adfærd er velsagtens biogen, hvis jeg i denne situation blot handler for mig selv, men hvis jeg fra en overindividuel organisering har fået tildelt rollen som bananindsamler, er min handling virksom og antropogen.

Alt det, vi mennesker har tilfælles med chimpanser, og som psykologer har studeret i den tro, at de befandt sig i psykologien – studiet af indsigt hos Köhlers aber for eksempel – forsvinder ifølge Karpatschofs logik lige så stille over til biologien. Den mangfoldighed af perceptuelle kapaciteter, problemløsende kapaciteter og så videre, vi deler med de andre aber, er ifølge Karpatschof biogene. På den måde æder Karpatschof sig også ind på psykologien fra biologiens side.

Hvis man imidlertid anlægger en positiv tolkning af Karpatschofs budskab, kan man godt få øje på et særligt område for psykologien, der slet ikke er så lille endda.

Karpatschof har en antropologisk grundantagelse, der går ud på, at det menneskelige individ kun er menneskeligt, når det er overindividuel organiseret. Psykologiens område er ifølge denne forståelse et studie af menneskepsyken hos individer, der mangler overindividuel organisering, enten fordi de ikke magter at indgå i fællesskaber, fordi de misforstår fællesskabernes sociologisk beskrevne tegnsystemer eller fordi de ikke magter at være aktive i skabelsen og vedligeholdelsen af fællesskabernes tegnsystemer. Ifølge denne forståelse er psykologien en antropologisk særdisciplin som opstår, når sociologien ikke slår til, og det sker i en kultur, hvor individer i stort tal isoleres fra hinanden og beskrives i statistiske tabeller i stedet for antropologiske tolkninger. Jeg mener, at der på denne måde ligger en modernitetskritik i Karpatschofs afhandling, og essensen i denne kritik er vel ganske interessant. Selvom min positive tolkning af bogen er rigtig, har jeg stadig ret i, at Karpatschof fjerner anseelige traditionelle lunser fra psykologien og kaster dem over til henholdsvis sociologien og biologien.

Psykologien har dog intet at frygte, hvis Karpatschof har ret i, at mennesker bør organiseres overindividuet, eftersom antallet af individer foruden sikker overindividuel organisering i vor moderne tid er ganske anseeligt.

Karpatschofs bog kan varmt anbefales til alle med interesse for antropologiske grundlagsproblemer. Der er en rigdom af interessante diskussioner undervejs, som en anmeldelse slet ikke kan yde retfærdighed. Som antydet er der store kontroversielle linier i den. Den er gennemgående skrevet med engagement, som gør væsentlige dele læservenlige, om end forfatterens sans for at bide sig grundigt fast i detaljer og hans interesse for et lidt voldsomt modelbyggeri nok kan sløre de store linier ind imellem.